

dr hab. Elżbieta Dynia prof. nadzw.

Zakład Prawa Międzynarodowego i Prawa Europejskiego

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Rzeszowski

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Radosława Wiśniewskiego zatytułowanej

„Nazwisko w europejskim systemie ochrony praw człowieka”

przygotowanej pod kierunkiem naukowym ks. dr hab. Krzysztofa Orzeszyny prof. KUL

I. Wybór tematu rozprawy

Temat rozprawy doktorskiej dotyczy interesującego, nie tylko z punktu widzenia systemu krajowego ale również międzynarodowego, zagadnienia. Problemy związane z nazwiskiem są bowiem przedmiotem prawnych regulacji wewnątrz krajowych, które umożliwiają odróżnienie jednostki w społeczeństwie, oraz międzynarodowych, zarówno uniwersalnych, jak i regionalnych, dotyczących praw człowieka, które wskazują na zakres jego ochrony. W pracy Autor podjął próbę kompleksowego odniesienia się do problematyki ochrony nazwiska w europejskim systemie praw człowieka, uwzględniając, że system ten obejmuje nie tylko regulacje Rady Europy i Unii Europejskiej ale również innych europejskich organizacji międzynarodowych. Zaprezentowanie nazwiska w europejskim systemie praw człowieka względem pełnionych przez nie funkcji pozwoliło Autorowi na określenie zakresu jego ochrony i na ukazanie specyfiki tej ochrony w odniesieniu do ochrony gwarantowanej w uniwersalnym i pozaeuropejskich regionalnych systemach ochrony praw człowieka. Umożliwiło także prognozowanie kierunków rozwoju ochrony nazwiska w systemie europejskim. Autor podjął więc temat nie tylko interesujący poznawczo ale przede wszystkim mający istotne znaczenie dla doskonalenia regulacji dotyczących ochrony nazwiska, prowadzących do wyodrębnienia prawa człowieka do nazwiska zarówno w europejskim systemie ochrony praw człowieka, jak i w systemie uniwersalnym oraz innych systemach regionalnych. Należy również zauważyć, że chociaż w europejskim systemie praw człowieka nazwisko objęte zostało ochroną jeszcze w połowie lat 90. XX wieku, to w literaturze przedmiotu brak jest szerszego, kompleksowego, naukowego opracowania związanego z tematem rozprawy. Wybór tematu należy więc uznać za trafny a pracę mgra Radosława Wiśniewskiego za nowatorską, mogącą przyczynić się do pogłębienia wiedzy związanej z nazwiskiem.

II. Warsztat naukowy

Podstawa bibliograficzna pracy jest bardzo bogata. Autor wykorzystał literaturę zarówno polską jak i obcojęzyczną związaną z tematem pracy (506 poz.). Podstawa źródłowa pracy jest również rozległa. Autor w szerokim zakresie wykorzystał materiały źródłowe, przede wszystkim liczne umowy międzynarodowe, akty prawne Unii Europejskiej, krajowe akty prawne oraz bogate orzecznictwo europejskich Trybunałów – Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Ten różnorodny materiał badawczy został bardzo dobrze wykorzystany o czym świadczą przypisy. Podkreślenia wymaga fakt przeprowadzenia badań z wykorzystaniem różnych, charakterystycznych dla nauk prawnych, metod badawczych – metody dogmatyczno-prawnej, historyczno-prawnej i komparatystycznej.

III. Konstrukcja rozprawy

Konstrukcja pracy dostosowana jest do głównego celu, jakim jest ukazanie ochrony nazwiska w europejskim systemie praw człowieka. Realizacji tego celu podporządkowane zostały cele szczegółowe, sprowadzające się do analizy i oceny gwarancji dotyczących nazwiska w europejskim systemie praw człowieka, zakorzenionych w idei ochrony tożsamości, prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, z którego wynika ochrona nazwiska, ochrony obejmującej interesy związane z posługiwaniem się nim w obrocie gospodarczym i interesy majątkowe wynikające z ekonomicznej aktywności człowieka oraz aktualnych gwarancji dotyczących ustalenia brzmienia lub pisowni nazwisk osób należących do mniejszości narodowych w Europie. Tak nakreślonym celom badawczym odpowiada struktura pracy, która opiera się na podziale na cztery rozdziały, zawiera również Wstęp, Zakończenie oraz Bibliografię. Pozytywnie należy ocenić poprzedzenie każdego rozdziału krótkim wprowadzeniem oraz zakończenie związłymi wnioskami.

We wstępie Autor podkreśla znaczenie problematyki dotyczącej nazwiska, uzasadnia wybór tematu, określa jego zakres, a także cel pracy, którym była analiza „poziomów ochrony nazwiska w europejskim systemie praw człowieka” (s. 9). Scharakteryzował również metody badawcze oraz główne zagadnienia składające się na treść poszczególnych rozdziałów. W zakończeniu pracy zawarte zostały zwięzłe ujęte wnioski płynące z przeprowadzonej analizy oraz postulaty *de lege ferenda*.

W rozdziale pierwszym, o charakterze wprowadzającym, po przedstawieniu kontekstu historycznego nazwiska, Doktorant scharakteryzował nazwisko jako istotny element tożsamości człowieka. W tym celu podkreślona została doniosłość nazwiska w życiu człowieka,

związki nazwiska z różnymi warstwami tożsamości osobowej oraz miejsce w krajowym systemie prawa publicznego i prywatnego.

W rozdziale drugim zawarta została analiza źródeł ochrony nazwiska w ramach systemu uniwersalnego, systemu Rady Europy i Unii Europejskiej oraz pozaeuropejskich regionalnych systemów praw człowieka. Umożliwiło to Autorowi dokonanie porównania zakresu ochrony nazwiska przewidzianego w systemie europejskim z pozostałymi systemami ochrony praw człowieka.

W rozdziale trzecim przedstawione zostały kwestie dotyczące charakteru prawnego nazwiska wykorzystywanego w ramach ekonomicznej aktywności człowieka, w kontekście ochrony praw człowieka, z uwzględnieniem używania nazwiska przez osoby wykonujące wolne zawody.

W ostatnim rozdziale pracy opisane zostały regulacje przyjęte w Radzie Europy, Unii Europejskiej oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie dotyczące praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Europie.

Tak ukształtowana struktura pracy jest poprawna, logiczna i z punktu widzenia tematu nie budzi zastrzeżeń. Na podkreślenie zasługuje poddanie analizie aktualnego stanu prawnego.

IV. Treść rozprawy – uwagi szczegółowe

Rozważania merytoryczne Doktorant poprzedza wyjaśnieniem pojęcia nazwiska jako istotnego elementu tożsamości człowieka. Następnie przedstawia jego ewolucję wskazując na funkcje, jakie pełniło na poszczególnych etapach jego historycznego rozwoju, co pozwoliło na przedstawienie nazwiska jako formy identyfikacji osoby i ukazanie jego miejsca w regulacjach krajowego prawa publicznego i prywatnego. W konsekwencji rozważania te prowadzą do wskazania miejsca nazwiska w koncepcji ochrony tożsamości człowieka.

Przedstawiona w rozdziale pierwszym problematyka uściśla ramy zawartej w kolejnych rozdziałach analizy i porządkuje jej treść. W tym kontekście szczególnie istotne dla dalszych rozważań jest sformułowanie definicji nazwiska w systemie europejskim.

Ważne dla przedmiotowej rozprawy rozważania znajdują się w rozdziale drugim. Doktorant koncentruje się w nim na prawnych podstawach ochrony nazwiska w systemie europejskim, w pierwszej kolejności słusznie zwracając uwagę na regulacje zawarte w najważniejszych dokumentach uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka. Jednak z punktu widzenia celu jakiego służyć ma przeprowadzona w tym rozdziale pracy analiza – „stwierdzenie, czy w Europie występuje prawo człowieka do nazwiska” i „uchwycenie specyfiki

konstrukcji ochrony nazwiska w Europie” oraz „wskazanie przyczyn jej szczególnego charakteru na tle pozostałych reżimów ochrony” (s. 50), – zasadne wydaje się zamieszczenie problematyki nazwiska w pozaeuropejskich regionalnych systemach ochrony praw człowieka przed zagadnieniami dotyczącymi jego ochrony w systemie Rady Europy oraz Unii Europejskiej. Tym bardziej, że sam Doktorant dostrzega, że w systemach tych, podobnie jak w systemie uniwersalnym, pozytywne uregulowania znalazły jedynie publicznoprawne aspekty identyfikacji człowieka przy pomocy nazwiska, w związku z czym nie sposób zrekonstruować odrębnego praw człowieka do nazwiska (s. 185). Należy przy tym podkreślić, że przyjęta przez Doktoranta systematyka nie wpłynęła na wyciągnięcie właściwych wniosków. Doktorant słusznie zauważa, że inaczej niż w uniwersalnym i innych regionalnych systemach ochrony „konstrukcja ochrony nazwiska na poziomie europejskim obejmuje zarówno prywatno – jak i publicznoprawne aspekty identyfikacji człowieka przy pomocy nazwiska w związku z umiejscowieniem jej źródeł w prawie do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego” (s. 186). W systemie tym również nie występuje prawo człowieka do nazwiska, natomiast szeroką ochroną objęte są prywatnoprawne aspekty identyfikacji człowieka przy pomocy nazwiska związane z tożsamością osobową. Przy czym w prawie unijnym – poza odwołaniem się do praw podstawowych – ochrona nazwiska zasadza się głównie na gwarancjach swobód wspólnego rynku mających w tym zakresie na celu prawidłowe i niedyskryminujące identyfikowanie jego uczestników w stosunku do innych ludzi i świata zewnętrznego. Doktorant podkreśla więc, że „w unijnej koncepcji ochrony nazwiska uwypukleniu ulega ta sfera identyfikacji człowieka, która dotyczy rozwoju tożsamości osobowej poprzez relacje z otaczającą rzeczywistością” (s. 175-176). Zwraca również uwagę na wyodrębniającą się w systemie Unii Europejskiej zasadę jednakowej rejestracji nazwisk, która umożliwia jednostce posługiwanie się nazwiskiem w całej Europie, stwarzając warunki do wyrażania przez nią swojej wielowymiarowej tożsamości. Wydaje się jednak, że należałoby doprecyzować, czy chodzi faktycznie o całą Europę, bowiem z analizy zawartej na ss. 168-175 wynika, że chodzi o unijne propozycje regulacyjne w tym zakresie, a więc regulacje, które odnosiłyby się do państw członkowskich Unii.

Charakterystyka przepisów odnoszących się do ochrony nazwiska, zwartych w europejskich dokumentach dotyczących praw człowieka, w odniesieniu do uniwersalnych i pozaeuropejskich regionalnych dokumentów ułatwia zrozumienie jej specyfiki. Pozwoliła również Doktorantowi na sformułowanie właściwych wniosków.

W świetle przeprowadzonej w rozdziale drugim analizy nie sposób nie zgodzić się z Doktorantem, że to prywatnoprawny wymiar jest podstawą ochrony nazwiska w europejskim

systemie praw człowieka, wobec którego wymiar publicznoprawny ma charakter pomocniczy (s. 189), oraz, że zakres ochrony nazwiska w europejskim systemie praw człowieka jest szerszy od gwarantowanego w uniwersalnym i pozaeuropejskich regionalnych systemach, gdzie głównie uwypukla się aspekty istotne dla prawidłowego ewidencjonowania ludności (s. 185).

Kolejne rozdziały pracy, trzeci i czwarty, w sposób istotny uzupełniają treść rozdziału drugiego. Zamieszczona w rozdziale trzecim charakterystyka roli nazwiska na gruncie ekonomicznej aktywności człowieka nie budzi zastrzeżeń. Dla ukazania związków identyfikacji jednostki w życiu społecznym i zawodowym przy pomocy nazwiska z ochroną praw człowieka Doktorant poddaje analizie aktywność ekonomiczną jako przejaw prawa człowieka do życia prywatnego, funkcje nazwiska stanowiącego element poszczególnych oznaczeń występujących w obrocie gospodarczym, oraz kwestie renomy i klienteli wiążące się z nazwiskami osób wykonujących wolne zawody. Poprawne są również wnioski wynikające z analizy powyższych zagadnień, opartej na bogatym orzecznictwie. Potwierdzają one, że ochrona nazwiska w europejskim systemie praw człowieka nie sprowadza się wyłącznie do ochrony interesów idealnych, ale obejmuje również ochronę związanych z nazwiskiem interesów majątkowych, wynikających z posługiwania się nazwiskiem w obrocie gospodarczym. Zdaniem Doktoranta „pozwała to na wyodrębnienie kolejnego, wynikającego ze sfery praw prywatnego, komercyjnego komponentu ochrony nazwiska w europejskim systemie praw człowieka” (s. 298).

Interesujące rozważania odnoszące się do nazwiska w kontekście praw mniejszości narodowych i etnicznych zawarte zostały w rozdziale czwartym. Analizując specyfikę ochrony praw mniejszości Doktorant zauważa, że w przypadku osób należących do grup mniejszościowych, używanie własnego, oryginalnego nazwiska jest przejawem tożsamości członka takiej grupy zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym. Dlatego ochrona nazwiska osób należących do mniejszości odnosi się przede wszystkim do możliwości posługiwania się nazwiskiem w oryginalnym brzmieniu języka ojczystego. Należy więc zgodzić się z Doktorantem, że kwestie odrębności językowej stanowią podstawowe zagadnienie w dziedzinie ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych.

Pozytywnie należy ocenić zwrócenie uwagi na trudności występujące w praktyce państw w zakresie realizacji odnoszących się do nazwiska językowych praw mniejszości. Rzeczowa, oparta na bogatym orzecznictwie, analiza ochrony nazwiska członków mniejszości narodowych i etnicznych w systemie Rady Europy, Unii Europejskiej i Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie doprowadziła do sformułowania właściwych wniosków. Wskazują one, „że choć krajowe rozwiązania formalnie nie wykluczają posługiwania się na-

zwiskiem w języku mniejszości, to jednak szczegółowe przepisy *de facto* powodują deformację oryginalnej postaci nazwiska w jego wymowie lub zapisie” (s. 372). Stanowią więc zaprzeczenie tego uprawnienia, choć są prezentowane jako instrumenty służące jego wykonaniu. Interesujące są więc sformułowane przez Doktoranta postulaty *de lege ferenda* wskazujące na potrzebę doprecyzowania uprawnienia do posługiwania się nazwiskiem w języku ojczystym „w kierunku, który został wyartykułowany w systemie OBWE, gdzie akcentuje się konieczność poszanowania tradycji i systemu językowego danego języka mniejszości” (s. 380). Zdaniem Doktoranta doprecyzowanie tego uprawnienia w szerszej perspektywie ma służyć realizacji prywatnoprawnego wymiaru ochrony nazwiska w Europie jako wyznacznika tożsamości etnicznej, związanej z poczuciem odrębności narodowej, kulturowej i językowej. Należy również zgodzić się z Doktorantem, że „zasadne jest uznanie tego zakresu ochrony nazwiska za etniczny komponent ochrony nazwiska w europejskim systemie praw człowieka” (s. 380).

Rozważania zawarte w wymienionych rozdziałach nie skłaniają do większej polemiki. Na podkreślenie zasługuje oparcie analizy zagadnień nie tylko na bogatej literaturze i materiałach źródłowych ale również na dobrze dobranym orzecznictwie krajowym oraz europejskich trybunałów. Rozprawę mgra Radosława Wiśniewskiego cechuje bogactwo treści, interesujący tok wywodów oraz trafność wniosków, ujętych w zakończeniu poszczególnych rozdziałów, które są spójne z założonymi celami badawczymi. Autor w sposób kompetentny porusza się po obszarze badawczym wyznaczonym ramami tematu. Na aprobatę zasługują również uwagi zawarte w zakończeniu rozprawy. Doktorant jasno artykułuje tezy pracy oraz wnioski wynikające z przeprowadzonej w poszczególnych rozdziałach analizy, często prezentuje również własne stanowisko.

V. Formalna strona pracy

Pod względem formalnym praca zasługuje na wysoką ocenę. Bogata literatura i źródła zostały kompetentnie i szeroko wykorzystane, również styl i język rozprawy jest poprawny. Autor prawidłowo posługuje się przypisami, które sporządzone są zgodnie z istniejącymi regułami, a błędy pojawiają się incydentalnie (np. w przyp. 324 i 325 oraz 993 powinno być „*ibidem*” a w przyp. 458 brakuje tytułu artykułu zamieszczonego w pracy zbiorowej), co przy wykorzystaniu tak bogatej literatury mieści się w dopuszczalnych granicach. Pozytywnie należy ocenić uporządkowanie, chronologicznie datami, zawartych w Bibliografii aktów normatywnych i orzecznictwa, obszerne uzupełnianie treści analizy w przypisach, odsyłanie do szerszej literatury i poglądów autorów oraz powoływanie oryginalnej wersji językowej frag-

mentów orzeczeń trybunałów międzynarodowych, co ułatwia ocenę przeprowadzonej analizy. Właściwe byłoby jednak wprowadzenie oddzielnej dla każdego rozdziału numeracji przypisów.

VI. Konkluzje

Praca doktorska mgra Radosława Wiśniewskiego jest niewątpliwie samodzielnym i **zasługującym na wyróżnienie** opracowaniem, ze względu na ujęcie tematu, jak i prezentowane wnioski. Jest aktualna i w sposób istotny wypełnia lukę w literaturze prawa międzynarodowego. Autor dokonał wnikliwej analizy nazwiska w europejskim systemie ochrony praw człowieka wykazując się wszechstronną znajomością omawianych zagadnień. Podejmowane problemy są dobrze uargumentowane poglądami prezentowanymi w literaturze, jak i materiałem normatywnym a przedstawione wnioski są kompletne. Pozwala to sformułować pozytywną ocenę co do umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

W konkluzji stwierdzam, że recenzowana dysertacja „*Nazwisko w europejskim systemie ochrony praw człowieka*” spełnia wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.). W związku z tym wnioskuję do Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL w Lublinie o jej przyjęcie i o dopuszczenie mgra Radosława Wiśniewskiego do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Rzeszów, 6 grudnia 2018 r.